

Cite hărți anume și ce planșe ziceți că a prezentat fiecare dintre voi pentru expoziție?

Cînd spui că a sosit trenul?

În concluzie, există în limba română îmbinări de cite două propoziții așa de strîns și de organic legate între ele, încît nu se pot analiza decît împreună. Astfel de îmbinări, care am propus să fie numite **sinteze sintactice**, încep fie cu pronume sau adverbe relative, fie cu pronume, adjective sau adverbe interogative, fie cu pronume sau adjective

nehotărîte (*oricine, orielt, -ă*). Aceste proume, adjective sau adverbe, deși au rol sintactic în cea de-a doua propoziție a **sintezelor**, totuși nu se pot introduce în această propoziție din cauza conjuncției (*că sau să*) cu care aceasta se leagă de verbul primei propoziții, ceea ce face ca cele două propoziții să formeze o singură unitate sintactică, indivizibilă la analiza frazei. Majoritatea acestor **sinteze** sint subordonate, cu excepția celor interogative.

Ion G. Diaconu

CÎTEVA PĂRERI DESPRE LIMBA LITERARĂ ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-lea *

(I)

Spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, o dată cu înmulțirea cărților românești, scriitorii încep să manifesteze — chiar dacă numai incidental — o serie de preocupări noi, deosebit de importante pentru discuția teoretică asupra limbii, asupra limbii literare în special. Gheorghe Șineai susținea, la 1783, poate pentru înția dată la noi, ideea de normare a limbii comune pe baza limbii cărților. În prefața la *Catechismul cel mare* el mărturisește sîrguința deosebită pe care a depus-o la alcătuirea cărții, în care a folosit cuvinte din regiunile unde se vorbește mai bine românește „numai ca prin normă . . . să se îndrepte și să se sporească și limba noastră”¹.

În aceeași epocă apar și cele dintîi preocupări teoretice privitoare la aspectul estetic al limbii scrise. În cunoscuta sa gramatică, Ienăchiță Văcărescu subliniază aptitudinea limbii române pentru construcțiile impodobite, figurate: „îndestulată iaste limba noastră de alcătuirii figurate”². Ioan Molnar pune înaintea cititorilor, în manualul de retorică, „învățătura graiului frumos și a vorbei impodobită”; cartea urmărește să dea „povățuirii . . . cum poate limba ca să verse din rost cuvinte, nu cuvinte, ci mărgăritare, nu glasuri, ci tran-

dafiri”³. S-a trecut, deci, de la ideea limbajului fidel cu originalul (în traduceri) sau simplu și accesibil (în compunerile originale) la concepția limbajului impodobit, stilizat. Într-un prospect de tipărituri românești publicat în Ardeal, la 1795, se arată că apariția cărților proiectate „în limba prea vestitului neam rumînesc” va contribui, fără îndoială, la „împodobirea stilului limbii”⁴.

Asemenea preocupări rămîn totuși izolate în secolul al XVIII-lea; în schimb — ele se înmulțesc mult și devin complexe în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În această jumătate de secol s-au înfiripat primele concluzii mai clare asupra conceptului de limbă literară, asupra raporturilor limbii literare cu limba comună, cu graiurile regionale, asupra cultivării, îmbogățirii și unificării limbii romine literare, asupra existenței și delimitării stilurilor limbii.

Dacă preocuparea marilor scriitori privind limba română literară a fost semnalată în mai multe rînduri la noi⁵ — mai ales aceea care depășește jumătatea secolului trecut — în schimb, pentru prima jumătate a aceluiași secol mărturiile culese sînt în general mai sărace, deși nu mai puțin importante. Aceste

* Nota de față a folosit o parte din materialul adunat de colectivul care întocmește, în prezent, la Institutul de lingvistică (din București, Bibliografia limbii romine literare.

¹ *Catechismul cel mare*. Blaj, 1783, p. 1—2.

² *Obsevații sau bîpări de seamă asupra regulilor și orînduieilor gramaticii românești*. Rîmnice, 1787, p. 125.

³ *Retorică adecă învățătura și întocmirea frumoasei cuvîntări*. Buda, 1798, p. 3 și 13.

⁴ *Înștiințarea societății filozofesti din Ardeal*. Sibiu, 1795 p. 1 și 3.

⁵ Cf. Îndesebi studiul recent de sinteză și antologia lui Gh. Bulgăr, *Scriitorii români despre limbă și stil*. București, 1957, 271 p.

mărturii stau risipite pretutindeni, la scriitorii mari ca și la cei minori. În opere originale sau în traduceri, adesea confuze și contradictorii — dar uneori cu totul remarcabile prin justetea lor. Notele de față își propun să înfățișeze mai amănunțit frământările scriitorilor din prima jumătate a secolului al XIX-lea în jurul problemei limbii române literare; această perioadă marchează calea de tranziție spre maturitatea limbii române literare.

I. Heliade-Rădulescu și I. Genilie încearcă să definească, pentru întâia dată, *noțiunea de limbă literară*. Pentru Heliade limba literară se confundă cu limba scrisă și este „*un dialect deosebit al literaților, adică o alegere și culegere de tot ce este mai frumos și mai clasic în deosebitele dialecte ale unei nații*”¹. Genilie este și mai aproape de adevăr: la 1846 el definea astfel limba literară: „*limba românească cea pură . . . corectă las criptură, pronunție sau rost, vorbe, structura lor, și la locuții sau fraze*”². De reținut, în aceste încercări de definiție, elementele esențiale ale noțiunii în discuție: *selecția și corectitudinea*.

În cărți cu conținut foarte divers, în periodice, în prefețe la traduceri, la tot pasul ne întâmpină *mărturii asupra stării limbii române literare din această perioadă*. Deși mărturiile sînt uneori contradictorii, rămîne impresia generală de sărăcie a limbii române: inapținutimea ei de a exprima idei abstracte și nuanțe subtile provine, pentru acești scriitori, din rămînerea în urmă a culturii românești față de treptele la care ajunseseră țările marilor culturi. Într-un articol din *Albina românească* citim aceste afirmații semnificative: „*Nime va pretenda că limba românească, așa precum au aflat-o anul 1830, este în stare a tălcui cu precizie ideile deosebitelor ramuri de științe și de măiestrie . . . drept aceea de datorie și de nevoie este a ni învățuți limba prin toate mijloacele*”³. L. Repey caracterizează limba celor dintîi producții teatrale românești drept „*o limbă abia ieșită din fușele sale*”⁴. La 1833 Georgie Vida arăta „*lipsa*

măiestriei de vorbă scrisă metodiceste” a limbii române, iar I. Genilie, doi ani mai tîrziu, scria: „*acesta este întîiul pas din zilele noastre, în cultura limbei și a învățăturilor la noi, a căror înaintare, fără îndoială, este datorie atîtor bărbați traducători, computori și protectori*”⁵. Cunoscutul scriitor de opere științifice Ștefan Vasile Piscupescu mărturisea cu amărăciune, la 1843, greutatea de a scrie asemenea lucrări în limba românească a epocii: „*cu mare greutate și nevoie s-a scris și se scrie asemenea cărți, într-o limbă săracă de cuvinte, nealese, nestatornică pe un înțeles și nerostite de științe*”⁶. În sîrșit — George Săulescu se scuză, în prefața unui volum de versuri originale, pentru eventualele scăderi de limbă ale lucrării sale, scăderi care se explică prin „*biliteala = [debiilitatea] cuvîntului . . . acum la începerea înformării [= formării]*” limbii române literare⁶.

Ici-colo încep să apară însă și unele păreri mai optimiste despre limba română literară, mai ales despre posibilitățile ei de viitor. „*Limba românească — scria la 1822 Diaconovici Loga — . . . a păstrat . . . particulele acelea ce pot îmbogăți limba ce să o facem harnică de a pulea cu ea orice învătăuri și științe înalte . . . a le cuprinde*”⁷. Zece ani mai tîrziu, într-un articol de sinteză publicat în *Curierul românesc*, Heliade arăta că limba românească „*a început iară a se hrăni, a prinde putere, a se împrumuta . . . și a veni în stare a în care se află astăzi, cînd nu mai așteaptă decît îndemnălici și învățați meșteri să o îmbogătească*”⁸. În 1839, un traducător al lui Chateaubriand trece în revistă starea trecută și prezentă a limbii românești și privește cu încredere virtuțile ei latente. În trecut: o limbă săracă și lipsită de „*expresii suficiente pentru multe idei*”;

⁵ *Gramatică practică romano-francească*. Buda, 1833, prefață.

⁶ *Geografie istorică, astronomică, naturală și civică*. București, 1835, p. IV—V.

⁷ *Oglinda înțelepciunii cunoștința singelui coprinătoare de antropologie și cosmologie*. . . București, 1843, p. XI.

⁸ *Fabule în versuri sau poezii alegorice*. Iași, 1835, precuvîntare.

⁹ *Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor*. Buda, 1822, p. 134.

¹⁰ *Curierul românesc*, 1832, nr. 29, mai 8, p. 116.

¹ „*Foaie pentru mîntu, înina și literatura*”, II (1839), p. 64.

² *Universu*, 1846, decembrie 15, p. 202.

³ *Albina românească*, XI (1840), nr. 2, ianuarie 17, p. 8.

⁴ *Gazeta Teatrului Național*, I (1836), nr. 6, p. 50.

În prezent: scriitorii „au lucrat limba, au îmbogățit-o”; în viitor: „limba românească luându-se se poate face una din cele mai dulci și cele mai mlădioase limbi ale Europei”¹.

Se atinge, în afirmația de mai sus, și problema aportului scriitorilor la dezvoltarea limbii române literare. Preocuparea aceasta nu este incidentală, izolată; ea se regăsește mereu în textele din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Se recunoaște de acum rolul considerabil al scriitorului în formarea, dezvoltarea, îmbogățirea și cultivarea limbii române. Nicăieri poate, în această epocă, nu s-a subliniat mai clar rolul creator al scriitorului ca în următoarele cuvinte ale lui Heliade: „Literații își fac singuri termenii etnd dobindesc ideile, și lumea se ia după aceia cari au dat limbii niște termeni și niște forme potrivite pe firea ei”². Limba periodicelor, care rezultă din efortul colectiv al scriitorilor epocii, este considerată adesea ca model de limbă corectă, ca îndrumător de prestigiu. „Cu plăcere videm — se scrie în *Albina românească* — că publicarea foilor periodice în limba patriei, are asupra culturii limbii o triurire folositoare”³. Aceeași revistă afirmă că „chemarea” ziarelor „este mai cu samă a prelucra limba”⁴.

Una dintre cele mai arzătoare probleme ale epocii este aceea a unificării limbii române literare. Cîțiva moldoveni, în frunte cu P. G. Seulescu, acuză pe munteni de a fi încercat să impună tuturor provinciilor graiul lor, de „a-și face provincialismul idiomă comună și oarecum cu putere dictatorică fără învoirea nației”⁵; extinderea graiului muntenesc în limba scriitorilor din celelalte provincii reprezintă, pentru acesta, un adevărat pericol: „filologii Terei Românești . . . cer ca toți

rominii să urmeze provincialismului lor, așînd cu asemenea renoații solice o polemică între literații romini . . . Din astfel de neînțelegeri se iviră mai multe forme gramaticești, mai multe secte literare și desbinări cășunătoare . . . nației românești, carea, precum-i este începutul unul, de asemenea are trebuință de o singură limbă”⁶.

O replică oportună la aceste declarații alarmante vine tocmai din partea unui moldovean, a lui Costache Negruzzi, care afirmă că el însuși urmează „regulelor literațiilor muntenei”: „Cuvîntul pentru ce am urmat regulelor literațiilor muntenei, este că ele mi s-au părut potrivite pe timpul [sic! = tipul] limbii, mai înfălese și mai românești”⁷.

Există însă — în această perioadă — și ideea că limba literară trebuie fundamentată pe stilul cărților bisericești. Același Seulescu scria, cu alt prilej, că scriitorii pot ajunge la unire „în privirea [= privința] formelor” numai „avînd de model stilul cărților besericești”⁸. Recomandarea lui Seulescu nu e urmată nici de autorul ei; Negruzzi observa, cu ironie, că stilul articolelor lui Seulescu „e departe de stilul bisericesc cit cerul de pămînt”⁹. Ideea apropierei limbii literare de aceea a cărților bisericești apare des în epocă și provine din constatarea că stilul operelor religioase era, dintre stilurile existente, cel mai unitar. literatura bisericească avînd cea mai veche tradiție în cultura românească.

Asupra altor probleme ale limbii literare — așa cum apar ele în prima jumătate a secolului al XIX-lea — vom reveni într-o notă viitoare.

Mircea Seche

¹ Heravim Nestor, *Atala-Réné* de F. A. de Chateaubriand. București, 1839, p. I-III.

² *Paralelismu între limba romana și italiana*. București, 1840-1841, vol. I, p. 53-54.

³ *Albina românească*, XV (1843), nr. 56, iulie 18, p. 221.

⁴ Idem, XIX (1847), nr. 3, ianuarie 9, p. 10.

⁵ Idem, X (1839), nr. 64, august 13, p. 263-266.

⁶ Idem, X (1839), nr. 51, iunie 29, p. 209-212.

⁷ Idem, X (1839), nr. 59, iulie 27, p. 244; cf. aceeași idee în I. Geniile, în supliment la *Cantor de avis și comers*, 1838, mai 13.

⁸ *Albina românească*, X (1839), nr. 55, supliment, iulie 13, p. 230.

⁹ Idem, (1839), nr. 59, iulie 27, p. 245.